

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ НЕКОМЕРЦІЙНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Мікловда В.П.,
Слюсаренко В.Є.

У статті зроблено спробу здійснити типологізацію некомерційних організацій за функціональними ознаками, з'ясувати гальмівні чинники їх розвитку, розкрити вплив базових ринкових інститутів на ефективність їх діяльності.

Кількість бібліографічних посилань - 11, мова – українська.

Ключові слова: громадянське суспільство, некомерційні організації, інститути, самоорганізація, регіон.

ВСТУП

Зміщення акценту в реалізації ринкових реформ на регіональний рівень господарювання передбачає активну участь населення у вирішенні локальних соціально-економічних завдань. Йдеться про самоорганізацію населення, оскільки жодна особа, організація або орган влади не в змозі самостійно вирішити всі проблеми економічної життєдіяльності просторових суспільних систем. Досвід незаперечно доводить, що для цього потрібна консолідація зусиль владних структур, органів місцевого самоврядування та недержавних (некомерційних) інституцій. Такі партнерські відносини є не тільки важливим інструментом розв'язання складних проблем на місцевому рівні господарювання, але і невід'ємним компонентом громадянського суспільства, до побудови якого ми прагнемо. Звідси підвищена увага до розвитку і підтримки неурядових організацій як реального інституту громадянського суспільства і можливостей використання закладених у ньому ресурсів для соціального й економічного поступу.

В Україні, за незначним винятком, немає глибоких системних досліджень діяльності некомерційних організацій, хоча потреба в них з боку суспільства постійно зростає. Особливої ваги набувають проблеми типологізації некомерційних структур за функціональною ознакою, аналіз причин, що гальмують їх розвиток, дослідження впливу базових інститутів ринку на їх діяльність. Саме ці проблеми є об'єктом аналізу в цій статті.

1. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО СТРУКТУРИЗАЦІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Сучасний етап розвитку людської цивілізації докорінно змінює уявлення про чинники і важелі економічного зростання, співвідношення різних факторів розвитку, роль і місце людини у цивілізаційному процесі. Досвід і економічно розвинених країн, і, ще більшою мірою, тих країн, яким вкрай необхідно здійснити економічний «прорив», свідчить про вирішальне значення людського капіталу, необхідність формування ефективних механізмів соціального захисту особи та суспільства, створення можливостей для реалізації соціальної ініціативи шляхом самоорганізації і саморегулювання людського соціуму. Це означає, як відмічає академік НАН України В.Геєць, що передусім повинна сформуватися відповідна парадигма суспільствознавства, а також громадські та державні інститути, здатні забезпечити такий перехід. Здійснення цього, пише цитований вище автор, можливо тільки в разі наявності інституцій самоорганізації суспільства на мікросоціальному рівні та громадських інституцій на загальносуспільному рівні – таких, що здатні захистити людину від проявів вузького корпоративізму та бюрократизму, які особливо розквітли в умовах перехідного періоду [1, с. 317-318].

Аналогічної думки дотримується В.Новиков, який пише, що в числі першочергових завдань у посткризовий період - розвиток недержавної соціальної інфраструктури, що матиме найближчі і віддалені позитивні наслідки для адаптації не тільки населення, а й бюджетних установ і громадських організацій до умов ринкової економіки. Це передбачає розширення кола суб'єктів соціальної політики і становлення інститутів громадянського суспільства, здатних визначити і реалізувати сучасні напрями соціального самозабезпечення і самоврядування [2, с. 285].

У колективній монографії вчених Інституту регіональних досліджень НАН України «Регіональні суспільні системи» неприбуткові організації розглядаються в контексті розвитку місцевого самоврядування. Щодо суспільної діяльності різних видів (економічної, соціальної, наукової, релігійної та ін.) це проявляється у самоорганізації суб'єктів кожного виду діяльності, яка веде свою історію від традиційних середньовічних цехових братств, лицарських орденів тощо. Так, інституціями самоорганізації економічної діяльності виступають різного роду підприємницькі громадські організації та об'єднання (наприклад, кооперативні спілки), комітети підприємств і навіть політичні партії [3, с.449].

Поділяючи в цілому цю думку, зауважимо, що насправді перелік громадських організацій є значно ширшим, до того ж зберігається чітка тенденція до їх кількісного зростання. Із цього слідує висновок, що по мірі становлення громадянського суспільства в Україні розвиток зазначених організацій матиме позитивну динаміку, оскільки вони акумулюють значний мобілізаційний потенціал залучення найширшого кола громадян до безпосередньої участі у прийнятті та реалізації рішень з питань соціально-економічного, культурного розвитку територій та інших місцевих програм. Зроблений висновок базується на тому, що уже сьогодні організації, які презентують структуру громадянського суспільства є дуже різноманітними, як за організаційною структурою, так і за функціональними параметрами (Рис.1).

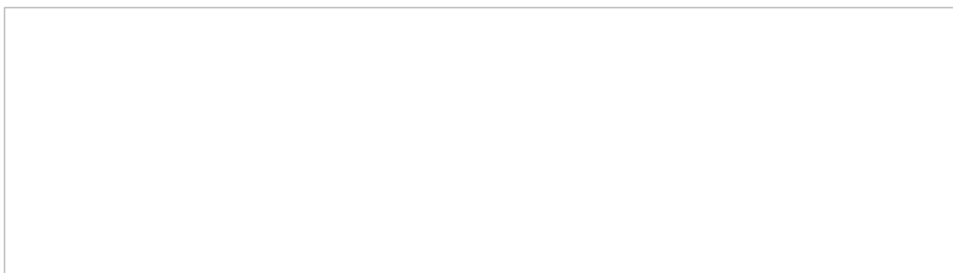

Рис.1. Структура некомерційних організацій

Органи самоорганізації населення, що в агрегованому виді можуть бути зведені до чотирьох груп, утворюють недержавний сектор соціальної організації суспільства, або, як їх ще називають, «третю силу», яка здійснює вагомий вплив на процеси життєдіяльності на мікросоціальному рівні.

Питання участі неприбуткових громадських організацій, особливо тих, що функціонують у сфері економіки та реалізації соціальної політики (незалежні профспілки, об'єднання роботодавців, бізнесасоціації, комітети захисту прав споживачів, екологічні організації, моніторингові установи, ОСББ та інші) набуває сьогодні особливої значимості.

Проблема соціального партнерства як важливий компонент економічної самоорганізації є слабо розробленою в теоретичному плані. Фундаментальні дослідження цієї сфери соціально-економічних відносин, за незначним винятком, суттєво відстають від реальних економічних процесів, хоча потреба в них нагальна. В першу чергу необхідні науково обгрунтовані рекомендації щодо підвищення дієвості переговорного процесу. Цілком очевидно, що межі існуючої нині трохсторонньої системи соціального партнерства по осі держава - роботодавець - трудові колективи повинні бути суттєво розширені за рахунок залучення у переговорний процес незалежних профспілок, бізнес асоціацій та інших недержавних інституцій. У цьому контексті важливим завданням є чітке визначення представництва сторін, їх статусу, меж компетенції, створення локальних рад соціального партнерства. Без такого важливого елементу як «система участі» соціальне партнерство як інструмент гармонізації інтересів всіх суб'єктів економічних відносин приречене на неефективність. Його подальше вдосконалення лежить у площині нормативно-правового регулювання, що вимагає прийняття Закону України «Про соціальний діалог в Україні», Трудового кодексу України, внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення». Введення в дію цих законів могло б ослабити державну «монополію» у прийнятті рішень у сфері соціальної та економічної політики через механізм контролю з боку асоціацій підприємців та громадських інституцій над розробленням, прийняттям та виконанням рішень органів державної влади всіх рівнів, шляхом обов'язкового систематичного залучення цих недержавних структур органами законодавчої та виконавчої влади до вироблення рішень з урахуванням норм Конвенції Міжнародної організації праці.

Соціальна держава, якою проголосила себе Україна, повинна захищати своїх громадян в усіх сферах життєдіяльності, забезпечуючи економічну і соціальну стабільність у суспільстві, створити умови для динамічного розвитку національного господарства шляхом використання різних елементів організаційно-економічного механізму його функціонування [4, с. 522]. Зазначене підтверджується світовим досвідом, який незаперечно доводить, що в ринковій економіці цього можна досягти через систему суспільних інституцій, важливе місце серед яких займає інститут страхування. Сьогодні ринок страхових послуг в Україні та її регіонах перебуває на стадії становлення. Так, за оцінками експертів, покриття страхового поля в Україні становить 3-5 %, тоді як у країнах Західної Європи – 96 %. Подальший розвиток інституту страхування повинен еволюціонувати у бік автономності і самоврядування, що відкриває простір для становлення неурядових страхових інститутів. Безумовно, це тривалий у часомаву лані процес, тому важливо знайти зважені підходи до його реалізації.

На нашу думку, сьогодні в Україні сформувалися об'єктивні передумови для створення незалежних фондів страхування, що вимагає їх нормативно-правової регламентації.

У ринковій економіці органічною складовою громадських організацій є кооперативи (від лат. *cooperatio* - співробітництво) – добровільне об'єднання власності (різних об'єктів і форм) та праці для досягнення спільних цілей у різних сферах господарської діяльності [5, с. 75]. Суб'єктну основу кооперативів становлять дрібні товаровиробники, зайняті в особистих селянських господарствах, споживачі. Об'єктами власності в процесі такого об'єднання є фінансові активи, засоби виробництва тощо. Ринок як система господарювання відкриває широкий простір для розвитку різних видів кооперативів, зокрема таких, як кредитні кооперативи, споживчі товариства, закупівельні організації, товариства зі збуту та переробки, житлові.

Їх розвиток в значною мірою зумовлений тим, що в умовах ринку вони перетворюються із напівдержавних у реально кооперативні, а найважливішими принципами їх діяльності стала самостійність (передусім від бюрократичної держави), економічна свобода членів кооперативу, демократичність управління, спільність економічних інтересів. Саме ці принципи визначають природу кооперації та її ефективність. Розвиток недержавних кооперативів є особливо актуальним для Закарпатської області. Реструктуризація колективних сільськогосподарських підприємств змінила структуру аграрного виробництва, основу якого становлять особисті селянські господарства, які виробляють 96 відсотків валової продукції сільського господарства. Сьогодні цей сегмент аграрної економіки дезінтегрований, практично відірваний від внутрішнього ринку, відсутня глибока переробка сільськогосподарської продукції, що неминуче позначається на доходах сільських жителів. Заповнити цей вакуум може лише кооперація. Це вимагає внесення суттєвих змін у Закон України «Про споживчу кооперацію» в частині зняття необгрунтованих обмежень, які гальмують нарощення ними економічного стимулювання розвитку на селі заготівельних, переробних, сервісних кооперативів. Їх діяльність є важливою умовою диверсифікації сільської економіки, що сьогодні розглядається в якості магістрального напрямку виходу села з системної кризи.

Важливим структурним компонентом некомерційних організацій є громадські недержавні організації. На рівні регіону їх ядро формують незалежні профспілки, творчі спілки, кредитні спілки, об'єднання роботодавців, житлово-будівельні кооперативи, екологічні організації, організації культури, освіти, науки, спорту, благодійні фонди. Перелік суб'єктів неприбуткових організацій підводить до висновку, що основними сферами їх діяльності є реалізація соціальних та господарських функцій шляхом залучення широких верств населення до активної участі у розв'язанні соціально-економічних проблем. Незважаючи на важливість виконуваних функцій, як пише Садова У., сьогодні немає належного аналізу їх ролі неприбутковими організаціями. В останні роки це знаходить відображення в контексті обговорення концепції становлення й розвитку громадянського суспільства [6, с. 157]. Існуючий нігілізм у ставленні до діяльності некомерційних організацій вимагає наукового аналізу причин, що гальмують їх розвиток.

2. АНАЛІЗ ГАЛЬМІВНИХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ НЕКОМЕРЦІЙНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Аналіз причин, що гальмують розвиток некомерційних громадських організацій, має не тільки важливе наукове, але і прикладне значення. Не усунувши існуючі перешкоди, важко розраховувати на подальший розвиток «третього сектору», підвищення його ролі та впливу на державотворчі процеси, становлення громадянського суспільства та використання його позитивного впливу на розвиток економіки, реалізацію соціальної політики.

Специфічною особливістю такого аналізу є те, що він значною мірою повинен спиратися на методологічні засади, що враховують рівень розвитку демократичних інститутів у країні, які суттєво впливають на ступінь зрілості суспільства, траєкторію його руху, яка дозволяє прослідкувати, до якої якості суспільства прагне.

З цих теоретико-методологічних засад стримуючі чинники, що негативно впливають на розвиток та функціонування некомерційних громадських організацій можна звести до трьох великих груп – системні, трансформаційні та соціально-ментальні. Зупинимося детальніше на їх аналізі.

Визначальне місце у структурі зазначених чинників належить факторам системного характеру. Вони зумовлюють історичну специфіку економічної системи, її соціальну і владну структури. Відомо, що домінують ознакою командно-адміністративної системи є узурпація політичної влади і, як наслідок – тотальне одержавлення економіки. Принаймні це означає, що на практиці демократії не існувало ні доктринально, оскільки ігнорувалася універсальний принцип функціонування економіки – рівність суб'єктів господарювання та свобода підприємництва, плюралізм форм власності, заперечувався принцип поділу влади, без якого недержавні інституції існувати не можуть, загальногромадянський консенсус та інші притаманні родові ознаки демократії, ні реально, оскільки на практиці була встановлена диктатура партійно-державної номенклатури. Тотальний контроль з боку держави унеможливував розвиток громадянського суспільства, невід'ємним атрибутом якого є функціонування неурядових організацій та установ. А ті численні громадські формування, які функціонували, зазвичай носили ритуальний характер і не являли собою реальну силу, здатну впливати на процеси економічної життєдіяльності. У зв'язку з цим з особливою силою постає проблема побудови громадянського суспільства і пов'язаного з цим переходу від системи тотального державного контролю і патронату до системи ефективного соціального партнерства держави, бізнесу, неурядових інституцій та населення. Можна погодитися з думкою, що найскладнішим у цьому процесі є не стільки трансформація колишніх чи створення нових організаційних структур і вдосконалення правових норм, скільки зміна соціально-політичних позицій людей, способів політичного мислення й поведінки, а разом з цим – переосмислення функцій і новаторських елементів громадянського суспільства як умови демократії і свободи [7, с. 122].

Аналіз системних чинників підводить до висновку, що українське суспільство успадкувало тоталітарну систему господарювання, яка органічно не вписується в модель громадянського суспільства з властивими для нього інститутами, включаючи і недержавні. Очевидно саме цим пояснюється існуючий на сьогоднішній день нігілізм і недооцінка їх ролі в економічному поступі суспільства.

Чинники системного характеру накладаються на трансформаційні процеси. Їх дія посилюється помилками і непослідовністю у здійсненні ринкових реформ, а також відсутністю глибокого розуміння сутності механізмів функціонування ринкової економіки. Це накладається на динаміку розвитку некомерційних громадських організацій у часомаву зрізі. Підтвердженням сказаного є аналіз норм правової бази, що регулюють економічні відносини. В одному із перших Законів України - «Про підприємства в Україні» підприємство визначається як самостійний суб'єкт, створений для виробництва робіт та надання послуг з метою отримання прибутку та задоволення запитів споживачів. Така дефініція сутності підприємства автоматично виключає існування неприбуткових організацій. Тому не випадково в Господарський Кодекс України внесено суттєві корективи, а основна ланка суспільного виробництва трактується як самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності [8, с.39]. Таке трактування підприємства змінює не тільки його функціональні параметри, але і цільову установку. Воно відкриває простір для розвитку неприбуткових організацій, які в основному реалізують соціальні функції, не ставлячи за мету

отримання прибутку. Стаття 52 ГК вводить у правове поле некомерційне господарювання – як самостійну систематичну господарську діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку [9, с. 33].

Фактично цим під діяльність некомерційних громадських організацій підводиться законодавча база. Однак завершеною її вважати не можна. На черзі прийняття законопроекту «Про соціальний діалог», «Про невідприємницькі організації», та інших законодавчих актів, які регулюють питання утворення, діяльності та ліквідації органів самоорганізації населення, включаючи їх взаємовідносини з органами влади. Суттєвої корекції вимагає Закон України «Про органи самоорганізації населення» особливо в тій частині, де мова йде про участь некомерційних громадських організацій в управлінні майном, що є в комунальній власності, затвердженні програм соціально-економічного та культурного розвитку та контролі за їх виконанням, встановленням місцевих податків і зборів, утворенні, реорганізації та ліквідації комунальних підприємств, проведенні екологічної експертизи тощо.

Серйозною перешкодою на шляху ефективної роботи некомерційних організацій є відсутність належної фінансової підтримки їх діяльності з боку держави, місцевих благодійних організацій та іноземців.

Так, наприклад, у 2009 році загальна видаткова частина державного бюджету країни становила 274,2 млрд. грн., з яких на фінансування неурядових громадських організацій було виділено 130 млн. грн., або 0,05 відсотка. Для прикладу, у східноєвропейських країнах на цілі розвитку неурядових організацій, що реалізують різні проекти, виділяється 2-3 відсотки видаткової частини державного бюджету.

Річний бюджет пересічної громадської організації становить близько 50-60 тис. грн., з них лише 2-3 відсотки припадає на державне фінансування, решта – це кошти місцевих благодійних фондів та іноземних донорів (75-85 %).

Водночас річний бюджет громадських організацій у країнах Східної Європи, що є членами Європейського Союзу, еквівалентний 560-670 тис. грн. При цьому держава формує 40-60 % цієї суми. Тому невідповідно, що за показником державної фінансової підтримки некомерційних організацій Україна знаходиться в одному ряду з Філіппінами, Пакистаном, Кенією. А між тим без запровадження ефективної системи державної фінансової підтримки ініціатив неурядових організацій, розраховувати на швидкий розвиток громадянського суспільства в Україні дуже проблематично.

У плані посилення взаємозв'язку і взаємодії некомерційних громадських організацій і держави в розв'язанні суспільно-значимих проблем вкрай важливим є реалізація таких завдань:

- перехід переважно на конкурсне фінансування діяльності неприбуткових громадських організацій;
- конкурсний відбір проектів для всіх некомерційних організацій та установ;
- спрощення процедури державних закупівель послуг і робіт для неприбуткових громадських організацій;
- компенсація адміністративних витрат.

Реалізація зазначених заходів певною мірою компенсує брак історичних традицій та досвіду існування незалежних від влади економічних суб'єктів, дасть позитивний імпульс для ведення перманентного діалогу між владою і громадськими організаціями у питаннях вирішення проблем соціального та економічного розвитку, сприятиме становленню довірливих партнерських відносин.

На динаміку розвитку та ефективність функціонування некомерційних громадських організацій важливий вплив здійснюють соціально-ментальні чинники. Йдеться про чинники культурно-психологічного плану, зокрема характер і менталітет. Останні є стійкими структурами свідомості, що впливають на поведінку людей, їх дії, активність, вибір тощо. В контексті нашого дослідження мова йде про рівень залучення громадян до участі в роботі різних громадських організацій. Існуючі напрацювання з цієї проблеми вказують на досить низький рівень ініціативи та неготовність значної частини населення брати на себе відповідальність за вирішення проблем, які роками нагромаджувалися, однак не знаходили належного розв'язання. Зроблений висновок підтверджується даними Інституту соціології НАН України. Проведений моніторинг показав, що, незважаючи на те, що «третій сектор» України складається майже з 46,5 тис. громадських організацій, 9,5 тис. благодійних фондів, близько 700 органів самоорганізації населення, активно та системно діючих організацій з-поміж них приблизно 30-40 %. І поки що лише 5 % українських громадян є активними членами громадянського суспільства [9, с. 62].

Наведене корелюється із даними моніторингу населення Закарпатської області, який проводився вченими економічного факультету Ужгородського національного університету в 2009-2010 рр. на предмет участі та членства в діяльності громадських організацій.

Таблиця 1. Розподіл відповідей на запитання щодо участі у діяльності громадських організацій

	Так (осіб)	Так (відсотків)	Ні (осіб)	Ні (відсотків)
1. Участь у громадських організаціях, причетних до виборів до органів влади	99	24,8	301	75,2
2. Участь у діяльності політичних партій	59	14,8	341	85,3
3. Участь у громадських об'єднаннях	71	17,8	329	82,3
4. Участь у неурядових громадських організаціях, які здійснюють контроль за діяльністю органів влади	20	5,0	380	95,0
5. Інші громадські організації	50	12,5	350	87,5

Дані, наведені в таблиці 1, свідчать про високу політизацію громадських організацій. На цьому тлі лише 5 % громадян бере участь у роботі громадських формувань, які здійснюють контроль за діяльністю органів влади.

Про низьку активність, апатію та байдужість з боку значної частини соціуму до вирішення локальних проблем соціально-економічного характеру свідчать відповіді на запитання: «Чи брали ви участь впродовж останнього року в громадському обговоренні важливих питань місцевої громади (референдуми, громадські слухання, збори, мітинги, засідання відповідного громадського комітету, складання петицій, звернень до органів влади, проведенні експертиз)?» Позитивно відповіли 24,5 % респондентів, решта 75,5 % - негативно.

Разом з тим проведений моніторинг засвідчив наявність здорової соціальної бази для становлення громадянського суспільства та розвитку його громадських інституцій. На запитання: «Чи відчуваєте ви себе відповідальним за майбутнє України?» 62 % опитаних дали ствердну відповідь, і лише кожен четвертий - негативно, решта 12 % не визначилися.

Таким чином, аналіз деструктивних чинників, що виступають бар'єрами на шляху розвитку некомерційних громадських організацій, показав, що основним завданням державної політики є стимулювання і підтримка громадянської активності, формування ефективних механізмів взаємодії влади і громадських інституцій. Інструментами вирішення окресленого кола проблем є лібералізація чинного законодавства щодо регулювання діяльності «третього сектору», прозорість і відкритість органів влади всіх рівнів для громадського контролю, зняття штучно вибудованих бар'єрів при їх створенні та рестрації, формування сприятливого середовища функціонування громадських організацій, благодійних фондів, органів самоорганізації. Реалізація зазначених завдань дасть значний імпульс до становлення громадського суспільства та його несучої конструкції - громадських інституцій.

3. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Проблема впливу базових інститутів ринку – приватної власності на засоби виробництва, свободи підприємництва і вибору, інтересів, конкуренції та звуження сфери державного впливу на регулювання процесів економічної життєдіяльності, на розвиток неекономічного сегменту економіки у вітчизняній економічній літературі не знайшла належного вивчення. А між тим, як показує досвід, базові інститути ринку не тільки здійснюють вагомий вплив на розвиток «третього сектору», але і продукують умови для його ефективного функціонування. Це стає очевидним за умови, що ринок як система господарювання розглядається не усічено – як сфера товарообмінних операцій, а включає також сукупність соціально-економічних та організаційних відносин, які при цьому виникають. До того ж значна частина з них формується поза ринком, іноді вони мають суперечливий характер і дуже часто розминаються з інтересами суспільства. Це проявляється у недостатній чутливості ринкових механізмів до функціонування неринкового сегменту економіки і зв'язаних з ним сфер науки, освіти, медицини, культури, тобто тих, що виробляють суспільні блага і не дають прибутку. Мотивація одержання прибутку дуже часто веде до погіршення екологічного середовища, нерационального використання економічних ресурсів, неефективного використання людського потенціалу. Саме ця обставина формує об'єктивне підґрунтя для розвитку некомерційних організацій та установ, які функціонально покликані нівелювати існуючі суперечності та реалізувати важливі соціальні функції, задоволення яких перебуває за межами ринку.

Особливості функціонування некомерційних громадських організацій зумовлені значною мірою специфікою впливу на них базових інститутів ринку, основним із яких є інститут приватної власності. Відповідно до статутних функцій некомерційні громадські організації безпосередньої участі в процесі приватизації не беруть. Однак це в жодному разі не означає, що вони повинні бути пасивними спостерігачами за цими процесами. Це наглядно демонструє період масової приватизації власності в Україні, що припадав на другу половину 90-х років минулого століття та початок 2000-х років, і

супроводжувався масштабними порушеннями законодавства, обмеженим колом учасників приватизації, концентрацією власності у невеликій групі людей, наділених владою. Можна перелічувати багато причин такої ситуації, але головною з них є відсутність зрілого громадянського суспільства, його неструктурованість, відсутність громадського контролю та превентивних інструментів, здатних впливати на незаконний перерозподіл власності. Наслідком відсутності контролю з боку громадських інституцій стала глибока диференціація суспільства за критерієм багатства, що сьогодні генерує умови для посилення соціальної напруги та провокує конфлікт інтересів. На необхідності підвищення ролі громадських організацій та здійсненні системного контролю за процесами приватизації робиться особливий акцент напередодні масштабної приватизації землі. Поряд з прийняттям законів, що регулюють ринок землі, не менш важливим завданням є підвищення дієвості громадських інституцій та посилення їх ролі і впливу на процеси приватизації.

Необхідним інституту існування ринку є свобода вибору. Вона означає, що власники економічних ресурсів на власний розсуд розпоряджаються ними, самостійно обирають вид та сферу діяльності, партнерів по бізнесу. Сказане повною мірою стосується і некомерційних громадських організацій, які створюються шляхом самоорганізації за ініціативи знизу, як результат прояву активності громадян.

Ці організації виникають на основі спільних цілей, які можуть не збігатись з інтересами бізнесу на основі вирішення спільних завдань, задоволення колективних потреб, захисту власних прав, що виявляється в стосунках взаємодопомоги, обміну знаннями, досвідом, інформацією. Залучення населення до некомерційних громадських організацій – це своєрідна реакція на незадовільну роботу формальних структур. Прикладом цього є активний розвиток за останній період часу об'єднань співвласників багатоповерхових будинків (ОСББ). Функціонуючі ЖРЕРи не мають ні інтересу, ні стимулу до якісного управління житловим фондом. У результаті спостерігаємо неохайні двори, захаращені під'їзди, сміття, неблагоулаштованість житлових масивів. Розуміючи важливість ОСББ у вирішенні багатьох проблем, Ужгородська міська рада розробила цільову програму розвитку ОСББ на 2012-2014 рр., якою передбачено фінансування першого капремонту будинків. Новоствореному ОСББ у перший рік його діяльності виділяється 200 тис. грн., а у наступні – по півмільйона [10, с.3]. Така позиція органів місцевого самоврядування заслуговує на серйозну увагу, тим більше, що спирається на широку підтримку громадян, що відображають дані, наведені в таблиці 2.

Таблиця 2. Розподіл відповідей на запитання: наскільки важливою для розвитку України Ви вважаєте участь громадян у таких діях?

	Важливо		Неважливо		Важко відповісти	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1. Участь громадян у виборах до органів влади	346	86,5	42	10,5	12	3,0
2. Прийняття рішень стосовно будівництва, розвитку свого мікрорайону, району, села, міста	337	84,3	41	10,3	22	5,5
3. Контроль з боку недержавних громадських організацій за діяльністю органів влади	293	73,3	68	17,0	39	9,8
4. Участь громадян у громадських об'єднаннях	290	72,5	76	19,0	34	8,5

Висока готовність населення брати активну участь у діяльності громадських інституцій пояснюється тим, що об'єднання за інтересами інтегрує соціум і перетворює групу з простої суми її окремих членів в якісно новий колективний суб'єкт, що володіє вищими можливостями в реалізації цілей і всієї організації [11, с. 72].

ВИСНОВКИ

Наведене вище дозволяє зробити висновок, що з поглибленням ринкових трансформаційних процесів роль і значимість некомерційних громадських організацій як невід'ємного елементу громадянського суспільства буде постійно зростати. Це вимагає здійснення низки системних заходів з боку держави щодо їх підтримки, а саме:

1. Удосконалення нормативно-правової бази діяльності некомерційних організацій в напрямі підвищення громадського контролю над розробленням, прийняттям та виконанням рішень органів державної влади різних рівнів.
2. З огляду на сучасні умови становлення громадянського суспільства, використання його потенційних можливостей для позитивного впливу на соціальний та економічний розвиток локальних територіальних суспільних систем, головну роль мають відіграти неурядові інституції. Особливу увагу слід приділити розвитку і підтримці суспільно значимих організацій, які, формуючись за професійною ознакою, займаються захистом прав та інтересів населення.
3. Досвід країн, що нагромадили значний позитивний досвід становлення інституцій громадянського суспільства незаперечно доводить, що ефективність їх функціонування останніх значною мірою залежить від їх фінансової підтримки. Це вимагає формування фінансового механізму підтримки некомерційних установ на засадах консолідації фінансових ресурсів держави, бізнесу та органів самоорганізації суспільства.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гесць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку: [Монографія]- В.М. Гесць// Інститут економіки та прогнозування НАН України; – К., 2009. – 864 с.
2. Новиков В. Розвиток недержавної соціальної інфраструктури в перехідній економіці. В.Новиков//Економіка України та шляхи її подальшого реформування: [Матеріали Всеукраїнської наради економістів, вересень, 1995 р], - // К.: Генеза, 1996. – 296 с.
3. Регіональні суспільні системи: Монографія/ НАН України, Інститут регіональних досліджень; Ред Л.К. Семків. - Львів, 2007. – 449 с.
4. Куценко В. Соціальний вектор економічного розвитку// В.Куцено – К.: Наукова думка, 2010. – 650 с.
5. Економічна енциклопедія. Том 2. – К. Видавничий центр «Академія», 2001. – с. 380
6. Садова. У. Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи розвитку.// Садова. У -Львів: ІРД НАН України, 2005. – С. 157
7. Бессонова. М., Основи демократії: [Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] Бессонова. М., Бірюков О., Бондарук.С /К.: «Ай Бі», 2002. – С. 122
8. Господарський кодекс України. - Харків.: ПП «ГВІН», 2005. – С. 39
9. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2006 році: [Експертна доповідь]/: К.: ПП «Інтертехнологія», 2006. – С. 62
10. Срібна земля – Фест. 26 січня – 1 лютого 2012 р., - № 4 (805)
11. Бровко. М.. Неформальні групи в організації.// Бровко М. //Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку виробничої сфери. [Матеріали VI Міжнародної науково-теоретичної конференції молодих вчених і студентів. Том 1].// м. Донецьк: ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», 2009. – С. 72.

Мікловда Василь Петрович, д.е.н., професор, член кореспондент НАН України, завідувач кафедрою економіки, менеджменту ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Слюсаренко В. С., ст. викладач ДВНЗ «Ужгородський національний університет»